

PAKALIN, Mehmet Zeki
(1886-1972)

*Osmanlı Tarih Deyimleri
ve Terimleri Sözlüğü*
adlı eseriyle tanınan
araştırmacı, yazar.

9 Mayıs 1886'da Ohri'de doğdu. Babası Binbaşı Nişli Ali Rızâ Bey, annesi Sâbire Hanım'dır. İlk eğitimini Kırçova ve Manastır'da, orta eğitimini Manastır Askerî Rüşdiyesi'nde aldı. Manastır Mülki İdâdîsi'nden 10 Kasım 1903'te mezun oldu. Daha sonra İstanbul'a giderek Mülkiye Tıbbiyesi'ne girdiyse de sağlığının bozulması üzerine ikinci sınıftan ayrılmak zorunda kaldı; ardından memuriyete geçti. Filorina kazasında Üçüncü Kol Tahri-i Nüfus memurluğu yaptı, fakat bir ay sonra istifa etti. Kısa bir müddet Prizren Dârülmualimini'nde muallim vekilliğinde bulundu. Prizren sancağı Muhasebe Kalemî'nde evrak mukayitliğiyle Maliye Nezâreti'ne intisap etti. Ardından Orhaniye, Doğan ve Kavala mal müdürlüğü yaptı. Selânik Emlâk-i Emîriyye müdürü (14 Ocak – 2 Ekim 1911), vekâleten de Drama sancağına muhasebeci oldu. Balkan Savaşı hayatında bir dönüm noktası teşkil etti ve Rumeli topraklarından ayrılmak zorunda kaldı. İstanbul'da Emlâk-i Emîriyye müdürlüğünde ve ardından bu müdürlüğün ikinci kısım mümeyyiz-i evvelliğinde bulundu. Kısa bir süre açıkta kaldıktan sonra BeYOğlu Belediyesi muhasebeciliğine getirildi. 1924'te Vilâyet Umûr-ı Hesâbiyye müdürü (şehremâneti muhasebecisi) olarak Ankara'da bulundu. Ardından İstanbul'a döndü. Adana ve İzmir görevleri dışında emekli oluncaya kadar memuriyet hayatı bu şehirde geçti. İstanbul Vilâyeti Emlâk-i Milliyye müdürlüğü, İstanbul Defterdarlığı muavinliği, Dîvân-ı Muhâsebât birinci sınıf murakıplığı ve başmurakıplığı gibi görevler yaptı. Buradan istifa ederek geçtiği Emlâk ve Eytam Bankası'nda İstanbul, Adana, İzmir emlâk şefi olarak çalıştı. Son görevi İstanbul Kazanç Tedkik-i İ'tirâz Komisyonu raporörlüğü ve ardından üyeliği oldu. 1 Ekim 1950 tarihinde emekliye ayrılınca bütün zamanını tarih çalışmalarına ayırdı. 30 Ocak 1972'de öldü. Mezarı Karacaahmet Kabristanı'ndadır.

Fransızca yanında Bulgarca, Sırpça ve Rumca'ya da âşina olan Pakalın ömrü boyunca kitap toplamıştır. 6953 cilt tutan nâdide kitapları 9 Kasım 1982'de kızı Sevim Özek tarafından Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Bunların 183'ü yaz-

madır. Özellikle salnâmeler ve Osmanlı tarihine ait değerli kitaplar yanında mecmua ve gazete koleksiyonları da önemlidir. Pakalın'ın çok verimli bir yazı hayatı olmuştur. İlk yazıları malî ve iktisadî konularda olup bunları Ebülkamel M. Akil imzasıyla neşretmiştir. Ardından biyografi türüne merak sarmıştır. Yazıları *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, *Beyânü'l-hak*, *Sebilürreşad*, *İslâm Mecmuası*, *İçtihad* başta olmak üzere ilim ve kültür mecmualarında, *İleri*, *İkdam*, *Son Posta*, *Yeni Sabah* gibi gazetelerde yayımlanmıştır. *Yeni Mecmua*'daki "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Sadrazamlar" başlıklı tefriki önemlidir. Ayrıca İbrahim Alâeddin Gövsa'nın *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*'sine yazılarıyla katkıda bulunmuştur. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* ile (1941-1948) *Aylık Ansiklopedi*'de de (I-V ve eki, 1945-1949 ve 1950) birçok maddesi vardır. *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*'nin yazı heyetine dahil olmuş; VIII, IX, X. ciltlerle (1953-1954) ek cildinde (1960) birçok madde kaleme almıştır. Mehmet Zeki Pakalın çalışma tarzı olarak nakil usulünü tercih etmiş ve zaman zaman intihale varacak ölçüde nakillerde bulunmuşsa da özellikle biyografi alanına önemli katkı sağlamıştır.

Eserleri. 1. *Köylülerimiz Niçin Zengin Olmuyor* (İstanbul 1330). 2. *Maktûl Şehzadeler* (İstanbul 1336). Tarihe dair ilk basılan eseridir. 3. *Tanzimat Maliye Nazırları* (İstanbul 1939). Tanzimat'ın 100. yıl dönümü münasebetiyle hazırladığı iki ciltlik bir eser olup biyografisi verilen nazırlar daha sonra *Maliye Teşkilâtı Tarihi* isimli kitabına eklenmiştir. 4. *Son Sadrazamlar ve Başvekiller* (I-V, İstanbul 1940-1948). Sekiz cilt halinde kaleme alınan, ancak beş cildi basılabilen eser, Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadîkatü'l-vüzerâ*'sına Ahmed Rifat Efendi tarafından yazılmış son zeyil olan *Verdü'l-hadâik*'in bir devamıdır. Yûsuf Kâmil Paşa'dan son sadrazam Ahmed Tefik Paşa'ya kadar gelen sadrazamların hal tercümesini ve icraatlarını ihtiva eder. Bu eserin geniş bazı biyografileri ayrıca müstakil kitap şeklinde basılmıştır. Bunlardan *Mahmut Nedim Paşa* (İstanbul 1940), *Mithat Paşa* (İstanbul 1940), *Hüseyin Avni Paşa* (İstanbul 1941), *Ahmet Vefik Paşa* (İstanbul 1942) ve *Safvet Paşa* (İstanbul 1943) zikredilebilir. 5. *Bursa'da Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri* (İstanbul 1945). Süheyl Ünver ile birlikte hazırladığı ve belgelerle desteklediği kita-

bıdır. 6. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (I-III, İstanbul 1946-1956). Yazarın en tanınmış eseridir. Önce *Tarihî Tâbirler ve İstihlâhlar Ansiklopedisi* adıyla hazırlanan bu önemli çalışma müellifin kendi ifadesine göre on yıldan fazla sürmüştür. Eserde birçok madde daha önce yapılmış çalışmalardan alıntılarla oluşturulmuştur. Fakat her şeye rağmen eserin büyük bir ihtiyacı karşıladığı bilinmektedir. Kitabın 2004'te Millî Eğitim Bakanlığı tarafından on altıncı baskısı yapılmıştır. 7. *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükte*ler (İstanbul 1946). "Tarihî fıkralar" adıyla topladığı bilgilerden oluşan üç ciltlik çalışmasının Osmanlılar'a ait kısmıdır, diğerleri basılmamıştır. 8. *Tarih Boyunca Kadın-Erkek Dedikoduları* (İstanbul 1949). 9. *Mektep Fıkraları* (İstanbul 1950). 10. *Maliye Teşkilâtı Tarihi, 1442-1930* (I-IV, Ankara 1978). Osmanlı maliye teşkilâtı tarihi hakkında kısa bir girişle başlayan eser, Sinan Çelebi'den itibaren en son 1944 yılında Maliye vekilliği yapan Ali Fuat Ağralı'ya kadar defterdarlık, nâzırlık ve Maliye vekilliği makamında bulunan kimselerin biyografilerini içerir. Arşiv kaynaklarına ve özellikle sicill-i ahvâl defterleriyle hayatta bulunanların kendilerinden alınan bilgilere dayanarak yazılmıştır. 11. *Sicill-i Osmânî Zeyli (Son Osmanlı Büyükleri)*. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1314 r. (1898) yılına kadar gelen dönemin ricâline dair Mehmed Süreyyâ Bey'in *Sicill-i Osmânî* adlı eserine zeyil olarak hazırlanmıştır. Kitapta, basılmak üzere Türk Tarih Kurumu'na verildiği 17 Temmuz 1958 tarihine kadar yaşamış meşhurların biyografileri de yer alır. On dokuz ciltlik eserde 1246 kişinin biyografisi bulunmaktadır. *Sicill-i Osmânî Zeyli* esas itibarıyla sicill-i ahvâl defterlerine dayanmaktadır. Bunun yanında gazete ve mecmualarla İbrahim Alâeddin Gövsa ve İbnülemin Mahmud Kemal'in eserlerinden de faydalanılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nca kitapla ilgili baskı hazırlıkları sürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Pakalın, I. Önsöz; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 307; Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, İstanbul 1961-62, s. 509; Sevgi Akça, *Mehmet Zeki Pakalın-Hayati ve Eserleri* (mezuniyet tezi, 1995), İÜ Ed. Fak. Kütüphanecilik bölümü; Niya Ahmet Banoğlu, "Değerli Bir Bilginimiz", *Kitap ve Kitapçılık*, sy. 10, İstanbul 1936, s. 5; Orhan F. Köprülü, "Bir Tenkit Hakkında Bazı Mülahazalar", *TM*, IX (1951), s. 172; a.mlf., "Osmanlı Tarih Terimleri Sözlüğü Hakkında", *Zafer*, sy. 1046, Ankara 1952, s. 2-3; İsmet Parmaksızoğlu, "Pakalın, Mehmet Zeki", *TA*, XXVI, 329; "Pakalın, Mehmet Zeki", *TDEA*, VII, 228.

